

8. Михалевич М. Комп'ютерні технології та проблеми енергоощадження / М. Михалевич, І. Сергієнко, Б. Стогній // Вісник НАН України. – 2009. – № 9. – С. 3 – 13.

9. Подолець Р. З. Енергетичний баланс України: моделювання і прогнозування / Р. З. Подолець; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2007. – 174 с.

10. Ставцев А. Оценка эффективности использования технического потенциала молочного скотоводства / А. Ставцев // АПК: экономика, управление. – 2012. – № 7. – С. 48 – 55.

11. Черногор Л. Ф. Энергетика, экология и будущее человечества / Л. Ф. Черногор // UNIVERSITATES. – 2011. – № 3. – С. 4 – 13.

12. Шидловський А. Энергоемность валового внутреннего продукта / А. Шидловський, М. Кулик // Вісник НАН України. – 1999. – № 4. – С. 20 – 25.

13. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2011. – 382 с.

Научный руководитель – д-р екон. наук, профессор Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина
Антоненко Л. А.

УДК 336

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ

ТКАЧЕНКО А. В.

УДК 336

Ткаченко А. В. Тіньова економіка та її вплив на економічну систему

У статті проаналізовано наслідки збільшення тіньового сектора в контексті функціонування економічної системи. Досліджено причини ухилення від сплати податків, а також розроблено пропозиції щодо створення ефективної податкової системи, яка б, зокрема, сприяла б послабленню позиції тіньового сектора.

Ключові слова: тіньова економіка, ухилення від сплати податків, масштаб тіньового сектора економіки, корупція, наслідки мінізації економіки.
Рис.: 3. **Бібл.:** 7.

Ткаченко Анастасія Вікторівна – аспірантка, кафедра фінансів, Чернігівський державний інститут економіки і управління (вул. Стрелецька, 1, Чернігів, 14033, Україна)
E-mail: anastasiyatkachenko@mail.ru

УДК 336

Ткаченко А. В. Теневая экономика и ее влияние на экономическую систему

В статье проанализированы последствия увеличения теневого сектора в контексте функционирования экономической системы. Исследованы причины уклонения от уплаты налогов, а также разработаны предложения по созданию эффективной налоговой системы, которая, в частности, способствовала бы ослаблению позиции теневого сектора.

Ключевые слова: теневая экономика, уклонение от уплаты налогов, масштаб теневого сектора экономики, коррупция, последствия тенезации экономики.
Рис.: 3. **Библ.:** 7.

Ткаченко Анастасія Вікторівна – аспірантка, кафедра фінансов, Чернігівський державний інститут економіки і управління (вул. Стрелецька, 1, Чернігів, 14033, Україна)
E-mail: anastasiyatkachenko@mail.ru

UDC 336

Tkachenko A. V. The Shadow Economy and its Influence on the Economic System

The article is analyzed the consequences of increasing the shadow sector of of the economic system. The reasons of tax evasion are investigated in the article. Proposals for an effective tax system, which would, in particular, contributed to weakening the informal sector of economic system are developed.

Key words: shadow economy, tax evasion, the scale of the shadow economy, corruption, the effects of the shadow economy.
Рис.: 3. **Bibl.:** 7.

Tkachenko Anastasiya V. - Postgraduate Student, Department of Finance, Chernihiv State Institute of Economics and Managemen (vul. Striletska, 1, Chernihiv, 14033, Ukraine)
E-mail: anastasiyatkachenko@mail.ru

Аюча в Україні система оподаткування має суттєві недоліки, серед яких, передусім, слід відмітити нестабільність податкового законодавства, часті зміни об'єктів оподаткування і правил розрахунку податків, велику кількість податкових пільг, що в сукупності порушує принципи рівності і справедливості цього процесу. Значна кількість податкових пільг зумовила необґрунтований перерозподіл валового внутрішнього продукту (ВВП), створила нерівні економічні умови для господарювання. Це призвело до формування тіньового сектора економіки та масового ухилення від сплати податків.

Одним із найважливіших питань сьогодення є розбудова податкової системи, яка повинна сприяти економічному розвитку та забезпечувати зростання добробу-

ту громадян. До проблеми детінізації економіки та подолання негативних наслідків уникнення від сплати податків зверталися такі вчені, як З. С. Варналій, Л. А. Кормишкіна, В. Я. Кикотя, В. М. Попович, Ю. В. Лагов, С. Н. Ковальов, Т. А. Тищук, І. Ю. Приварникова та інші.

Мета статті – розкрити основні причини та наслідки тінізації економіки, запропонувати шляхи вирішення проблеми ухилення від сплати податків.

Безсистемність і невизначеність гносеологічних аспектів перших досліджень тіньової економіки призвели до суперечок про сутність, структуру, причини та саме поняття «тіньова економіка».

Разом із тим, як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі відсутнє загальноприйняте визначення яви-

ща, яке у вчених-теоретиків і практиків отримало назву «тіньова економіка». При його висвітленні використовується занадто широкий, інколи побутово-жаргонний спектр визначень: друга, нелегальна, протизаконна, злочинна, неврахована, деструктивна, нерегламентована, неофіційна, кримінальна, прихована, мала, фіктивна, дефективна, паралельна, чорна, сіра, брудна, підпільна, неформальна економіка тощо [3].

Уперше визначення тіньової економіки запропонував американський науковець Е. Фейг, який включив до неї всю економічну діяльність, яка з будь-яких причин не враховується і не потрапляє до ВВП.

За своєю суспільно-економічною природою тіньова економіка – це результат порушення рівноваги між суб'єктами держави щодо створення і розподілу продукту, яке відбулося внаслідок такої дерегуляції економіки, що порушила паритетність розвитку окремих її сфер і, відповідно, баланс інтересів суб'єктів господарювання.

Економічний зміст тіньової економіки полягає в тому, що найчастіше вона є високодохідною сферою діяльності, норма прибутку якої компенсує окремим громадянам або групі людей матеріальні витрати та моральні збитки від ризиків її здійснення. Вона не контролюється державою, не враховується офіційною статистикою, внаслідок чого її обсяги не включаються у ВВП і не оподатковуються.

Як традиційна причина тінізації економіки розглядається надмірний податковий тягар. Проте, ця думка, хоч і є пануючою, не повною мірою відображає причини тінізації. Наприклад, в Україні загальне податкове навантаження на підприємство складає 55,5%. Це досить високий показник. Разом з тим, у Франції він найбільший серед європейських країн і складає 65,8%, в Австрії дорівнює 55,5%, Швеції – 54,6%. Водночас, масштаби тіньової економіки в країнах організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) сягають лише 10 – 25%. Звідси стає зрозумілим, що оподаткування не є першопричиною. Зменшення податкового навантаження також не обов'язково приведе до зменшення «тіні». У Греції, наприклад, податкове навантаження на підприємства складає майже 47%, разом з тим, рівень тінізації в цій країні більший, ніж в середньому по Європі, і дорівнює близько 25%.

Ключовими передумовами високого рівня тінізації національної економіки залишаються неефективний інституціональний базис регулювання підприємництва та незадовільні умови здійснення підприємницької діяльності.

За глобальним індексом конкурентоспроможності Україна у 2011 р. посіла 89-е місце серед 139 країн світу. Експертами всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) ситуація з інституційним розвитком України визнана ключовою проблемою, за компонентою «Інститути» Україна погіршила свій минулорічний результат (120 місце з 183 країн) ще на 14 позицій. Це пов'язано з надзвичайно низькими оцінками експертів ситуації у сфері захисту прав міноритарних власників (138 місце), ефективності законодавчих органів в регуляторній сфері (138 місце), захисту прав власності (135 місце), неза-

лежності судової влади (134), тягара державного регулювання (125), довіри до правоохоронних органів (122), організованої злочинності (116), прозорості державної політики (114) тощо [6].

Кризові явища 2008 – 2009 рр. негативно вплинули на дієвість важелів управління як на рівні національних економік, так і у глобальному вимірі, що спричинило послаблення важелів протидії тінізації економічних відносин. Як наслідок, стійка тенденція щодо зменшення масштабів тіньового сектора у країнах ОЕСР, яка спостерігалася починаючи з 1999 р., змінилася, і у 2009 – 2010 рр. обсяги тіньової економіки збільшилися. Відмінності у структурі та функціях тіньової економіки України та країн ОЕСР зумовили формування протилежних тенденцій щодо рівня тінізації на початку кризи: при певному скороченні рівня тінізації економік країн ОЕСР обсяг тіньової економіки в Україні у 2008 р. почав різко зростати (рис. 1) [5].

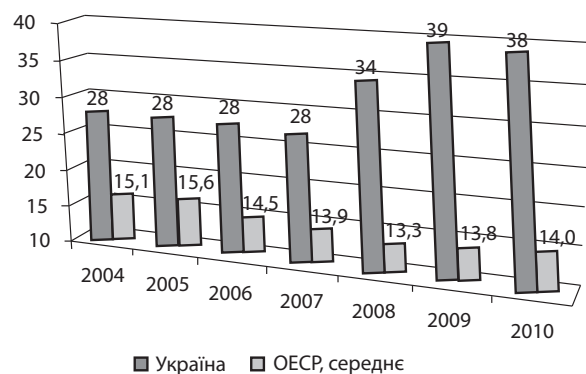

Рис. 1. Обсяги тіньової економіки в Україні, % ВВП

Джерело: Україна – Міністерство економічного розвитку і торгівлі, ОЕСР – оцінки Ф. Шнайдера.

Скорочення масштабів тінізації економік країн ОЕСР на початку кризи у 2008 р. свідчить, що у цих країнах тіньова економіка відігравала роль механізму адаптації до нових умов господарювання та дещо пом'якшила перепади економічної кон'юнктури.

Тенденції тінізації економіки України на початку економічної кризи є протилежними – рівень тінізації економіки України у 2008 р. збільшився. Внаслідок негативних очікувань в Україні на цьому етапі домінували процеси масового та швидкого виведення коштів у тінь з метою запобігання ймовірній втраті капіталів [5].

Згідно з розрахунком австрійського економіста Ф. Шнайдера тіньовий сектор економіки в Україні має більш високий рівень, порівняно з оцінками вітчизняних вчених (рис. 2) [7].

На підставі даних розрахунків можна зробити висновок, що Україна є країною з критичним рівнем тіньової економіки і корупції. У таких умовах ускладнюється державне регулювання суспільно-політичних і соціально-економічних процесів.

Наслідки тіньової економічної діяльності не можна оцінювати однозначно. Деякі види тіньової економіки об'єктивно швидше допомагають розвитку офіційної економіки, ніж перешкоджають йому. Швейцарський економіст Дітер Кассел виділяє три позитивні функції тіньової економіки в ринковому господарстві:

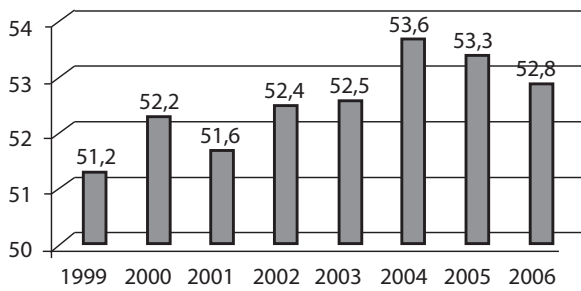

Рис. 2. Обсяг тіньової економіки в Україні, % ВВП

1) «економічна мастило» – згладжування перепадів в економічній кон'юктурі за допомогою перерозподілу ресурсів між легальною і тіньовою економікою (коли легальна економіка переживає кризу, виробничі ресурси не зникають, а переходять у «тінь», повертаючись в легальну після завершення кризи);

2) «соціальний амортизатор» – пом'якшення небажаних соціальних протиріч (зокрема, неформальна зайнятість полегшує матеріальний стан незаможних);

3) «вбудований стабілізатор» – тіньова економіка підживлює своїми ресурсами легальну (неофіційні доходи використовуються для закупівлі товарів і послуг у легальному секторі, «відмиті» злочинні капітали обкладаються податком і т. д.).

Проте в цілому вплив тіньової економіки на суспільство є скоріше негативним, ніж позитивним. З одного боку, здійснюється антисоціальний перерозподіл доходів суспільства на користь нечисленних привілейованих груп (бюрократів, мафії), який знижує добробут суспільства в цілому. З іншого боку, руйнується система централізованого управління економікою: приписки створюють в уряді помилкове відчуття благополуччя, хоча необхідні екстрені реформи; «тіньова» зайнятість призводить до того, що надмірні зусилля уряду по створенню нових робочих місць не знижують безробіття, у той же час збільшуючи бюджетний дефіцит. Нарешті, розвиток будь-яких форм тіньової економіки веде до підризу господарської етики. Якщо ці тенденції стрімко розвиваються, суспільство починає втрачати будь-яке уявлення про загальноприйняті «правила гри», жити за принципом «все дозволено», у результаті чого провалюватись в безодню хаосу і нестабільності.

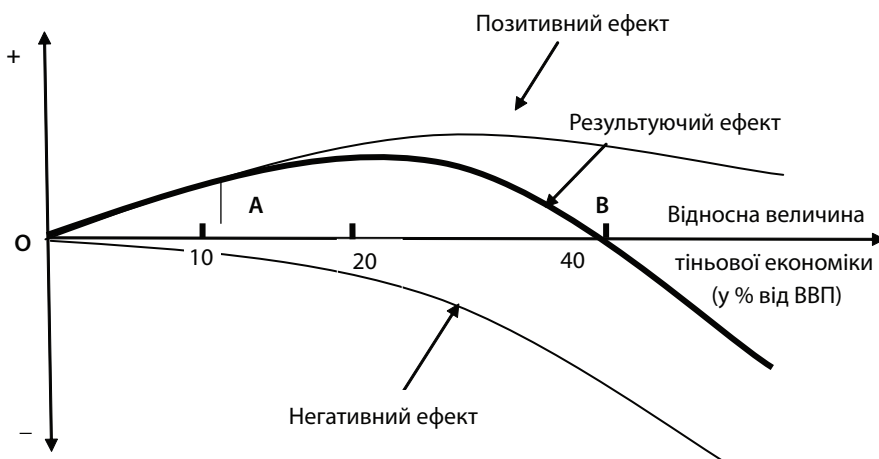

Рис. 3. Залежність ефектів тіньової економіки від її масштабів

Співвідношення позитивних і негативних (з точки зору суспільства) ефектів тіньової економіки залежить від її масштабів. Модель цієї залежності представлена на рис. 3 [2].

Рівень тінізації економіки 10 – 12% від ВВП вважається нормальним, 20% – критичний рівень для легальної економіки, 40% – катастрофічний рівень

Позитивний ефект тіньової економіки зростає по параболі, тобто темп його зростання сповільнюється зі збільшенням відносної величини тіньової економіки. Зате негативний ефект має яскраво виражену тенденцію прискорено зростати в міру збільшення тіньової економіки. У такому випадку результуючий ефект спочатку буде мати позитивний знак і зростати (ділянка **ОА**), потім його зростання зупиниться (в точці **А**), почнеться процес спаду (ділянка **АВ**), а потім результуючий ефект набуде негативного значення, величина якого буде стрімко зростати (після точки **В**). Ця графічна модель показує важливість контролю над масштабами тіньової економічної діяльності. Градус добробуту максимізується, якщо величина тіньової економіки дорівнює **ОА**, через те, що при цьому результуючий ефект набуває максимально позитивного значення. У крайньому випадку можна допустити розростання тіньової економіки до величини **ОВ**, коли позитивний і негативний ефекти взаємно гасяться. Якщо величина тіньової економіки перевищує **ОВ**, суспільство несе втрати.

Формування дієвої стратегії детінізації економіки потребує насамперед визначити основні чинники тінізації. На підставі вивчення і аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду нами було виділено основні з них:

1. *Відсутність повноцінного ринкового середовища.* Уповільнене здійснення економічних перетворень, незавершеність впровадження ринкових механізмів призводять до ситуації неузгодженості державної економічної політики з інтересами значної кількості господарюючих суб'єктів.

2. *Недостатність інституційного забезпечення економічної політики.* Силі й адміністративні заходи, які реалізуються державою для протидії тінізації економіки, не приносять очікуваного позитивного результату внаслідок збереження несприятливого підприємницького клімату в Україні.

3. *Неефективність управління державною власністю і захисту прав власників.* Тіньовий сектор найчастіше експлуатує промислові потужності державних підприємств, зумовлюючи їх некомпенсоване прискорене зношення і позбавляючи державу належних доходів. Недостатньо захищені права власників та інвесторів таких підприємств, внаслідок чого держава і приватні власники не отримують належних доходів від інвестованого капіталу.

4. *Системні вади податкової системи.* Чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надлишкового фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян. Надмірний податковий тиск призводить до того, що прагнення держави легалізувати тіньові капітали та залучити їх у реальну економіку виявляються неефективними.

5. *Незбалансованість державної регуляторної політики.* До цього часу хронічними недоліками законодавства залишаються надмірна множинність нормативних актів, неузгодженість їх між собою, часті й не завжди виправдані зміни, значні прогалини у регулюванні тих чи інших господарських відносин.

6. *Недосконалість бюджетної політики.* Особливо небезпечним явищем є тінізація бюджетної сфери. Формування бюджетних показників на основі застарілої податкової бази призводить до суттєвих розбіжностей між прогнозованими і фактично досягнутими макроекономічними показниками.

7. *Деформація структури зайнятості.* У тіньовому секторі відсутні гарантії працевлаштування, оплати праці й соціального страхування, безпеки праці, створюються додаткові умови для втягування значної частини населення у кримінальні відносини.

8. *Недоліки у діяльності судової влади.* Особливо важливою в цьому контексті є неефективність механізму виконання судових рішень. А останніми роками посилилась тенденція щодо протиправного використання механізмів судових рішень для перерозподілу ресурсів.

9. *Корупція.* Внаслідок непрозорості системи взаємовідносин між суспільством та державою формуються та ефективно діють корупційні ринки державних послуг та суспільних благ, зокрема ринок адміністративно-господарських рішень, ринок державних посад, неформальна кадрова політика, ринок державних привілеїв, тінізація виборчої системи, ринок державного захисту прав та свобод громадян, ринок державної освіти і охорони здоров'я тощо.

Зазначені причини розвитку тіньової економіки призводять до негативних наслідків у офіційному економічному секторі, серед яких найсуттєвішими є:

1. Втрата податкових надходжень до бюджету, і, як результат, – ускладнення виконання фінансових зобов'язань держави.

2. Недієвість управлінських рішень внаслідок відсутності повної та об'єктивної офіційної інформації про розвиток економічних процесів в Україні.

3. Скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів в Україні через ускладнення відкритого витрачання тіньовими структурами прихованих від оподаткування доходів та їх відтік за кордон.

4. Зменшення інтересу потенційних стратегічних інвесторів до українських підприємств, що значно гальмує процеси приватизації та фінансового оздоровлення виробництва [1].

Таким чином, сучасні процеси політичної та економічної перебудови України свідчать, що серед багатьох проблем, які загрожують економічній безпеці держави

та потребують радикального вирішення, особливої уваги заслуговує проблема «тіньової» економіки. Для подолання цього явища економіки необхідно враховувати позитивний досвід розвинутих країн та підходити до цього процесу системно й комплексно, а саме:

1. Використовуючи досвід уряду Польщі, ввести заборону господарської діяльності тих фізичних осіб, які раніше вчинили серйозний податковий злочин.

2. Використовуючи досвід США, посилити роль державних спеціальних служб у контролі за поширенням тіньової економіки в країні та їх взаємодію із державною структурою в цілому. Так, у США співробітники служб безпеки, таких як ФБР та ЦРУ, дуже часто працюють у відомих американських концернах і корпораціях, тим самим контролюючи їх діяльність. Щодо України, то схожі функції повинні виконувати співробітники Служби безпеки України (СБУ).

3. Використовуючи досвід Франції, обмежити можливість проведення експортно-імпортних операцій національними суб'єктами господарювання з компаніями в офшорних зонах. Здійснення експортно-імпортних операцій за участю офшорних компаній дає змогу у деяких випадках завищити або занижити ціни товарів порівняно зі світовими і таким чином ухилитися від сплати податків та отримати додатковий прибуток на різниці в цінах.

4. Використовуючи досвід Великобританії, Україні для боротьби з корупцією, як основним чинником розвитку тіньової економіки, необхідно підвищити рівень довіри громадян до влади, посилити незалежність судів, відавши їх під громадський контроль, посилити покарання за хабарництво [4].

ВИСНОВКИ

Для зменшення масштабів ухилення від сплати податків слід вдосконалити податкове законодавство; підвищити рівень податкової культури та податкової дисципліни; посилити боротьбу з корупцією; ефективно використовувати податкові надходження.

Максимальне залучення до національної економіки коштів, які можуть бути отримані від детінізації економіки та легалізації доходів, прихованих від надмірного оподаткування, у тому числі, вивезених за кордон, можливе лише у випадку послідовної реалізації державою комплексу заходів, серед яких:

1. Створення умов для легалізації зайнятості.
2. Сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків.
3. Скорочення рівня монополізації виробництва й розвитку конкурентного середовища.

4. Підвищення ефективності державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю шляхом застосування економічних механізмів майнової відповідальності з одночасним обмеженням повноважень державних регуляторних органів щодо адміністративного втручання в господарську діяльність підприємств.

5. Забезпечення прозорості в діяльності виконавчої влади.

6. Розробка з урахуванням світового досвіду відповідного правового забезпечення процесу, легалізації амністії доходів, отриманих внаслідок приховування від надмірного оподаткування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Варналії З. С.** Тіньова економіка сутність, особливості та шляхи легалізації : [монографія] / Варналії З. С. – К. : НІСД, 2006. – 576 с
2. **Кормишкіна Л. А.** Теневая экономика : [учеб. пособие для вузов] / Л. А. Кормишкіна, О. М. Лизина. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2009. – 136 с.
3. **Попович В. М.** Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : [монографія] / В. М. Попович. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.
4. **Приварникова І. Ю.** Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи її зменшення / І. Ю. Приварникова // Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 163 – 167.

5. **Тищук Т. А.** Тінізація економіки України у контексті кризових тенденцій / Т. А. Тищук, О. В. Іванов // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 2. – С. 279 – 291.

6. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.

7. **Friedrich S.** Shadow Economies all over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/LatestResearch2010/SHADOWECONOMIES_June8_2010_FinalVersion.pdf

Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент, декан факультету менеджменту Чернігівського державного інституту економіки і управління **Пономаренко С. І.**

УДК 330:2

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ КРАЇН СВІТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ІВАЩЕНКО М. В.

УДК 330:2

Іващенко М. В. Вплив релігії на соціально-економічне становище країн світу в сучасних умовах

У статті досліджено такий неекономічний чинник, як релігія, що є часткою культурної спадщини, яка пронизана морально-етичними принципами, переплетеними з релігійними догмами. Доведено, що морально-етичний клімат у суспільстві обумовлений набором норм і правил, що панують у ньому та дають рекомендації щодо поведінки у різних життєвих ситуаціях, у тому числі й щодо економічної поведінки, діючи з підсвідомості. На основі аналізу показника подушового ВВП здійснено висновки щодо характеру впливу різних напрямків релігії на стан національної економіки.

Ключові слова: неекономічні чинники економічного розвитку, морально-етичні принципи господарської діяльності, подушовий ВВП, світові релігії, протестантизм.

Бібл.: 12.

Іващенко Марина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: ivaschenko_mv@mail.ru

УДК 330:2

Іващенко М. В. Влияние религии на социально-экономическое положение стран мира в современных условиях

В статье исследован такой неэкономический фактор, как религия, которая является частью культурного наследия, пронизанного морально-этическими принципами, переплетенными с религиозными догмами. Доказано, что морально-нравственный климат в обществе обусловлен набором норм и правил, царящих в нем и дающих рекомендации относительно поведения в различных жизненных ситуациях, в том числе и относительно экономического поведения, действуя из подсознания. На основе анализа показателя ВВП на душу населения сделаны выводы о характере влияния различных направлений религии на состояние национальной экономики.

Ключевые слова: неэкономические факторы экономического развития, морально-этические принципы хозяйственной деятельности, ВВП на душу населения, мировые религии, протестантизм.

Библ.: 12.

Іващенко Марина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії, Харківський інститут банківського дела Університету банківського дела Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: ivaschenko_mv@mail.ru

UDC 330:2

Ivashchenko M. V. Influence of Religion on Socio-Economic Situation of the World in Present Circumstances

In this paper the non-economic factors such as religion, is part of the cultural heritage, which is riddled with moral-ethical principles, intertwined with religious dogma. We prove that the moral climate in society due to a set of rules and regulations prevailing in it, and give advice on behavior in various situations, including with respect to economic behavior, acting out of the subconscious. On the basis of GDP per capita in the conclusions regarding the nature of the influence of religion on the different areas of the state of the national economy.

Key words: non-economic factors in economic development, moral-ethical principles of economic activity, GDP per capita, world religions, Protestant.

Bibl.: 12.

Ivashchenko Marina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: ivaschenko_mv@mail.ru